

ДАНИЛО БРАТКОВСЬКИЙ У СУСПІЛЬНО-РЕЛІГІЙНОМУ ЖИТТІ ВОЛИНИ ОСТАННЬОЇ ТРЕТИНИ XVII – ПОЧАТКУ XVIII СТ.

Вступ

Постать Данила Братковського досі лишається маловідомою для вітчизняних науковців. Пояснюється це, на наш погляд, низьким інтересом українських учених до історії Галичини і Волині другої половини XVII – початку XVIII ст. Згідно з традицією народницької та державницької історіографії, у згаданий період визначальні події, пов’язані з вітчизняною історією, відбувалися на території Лівобережної та Правобережної України, де тривала державотворча діяльність українського козацтва. У той же час складні та суперечливі процеси, які в цей час переживало українське суспільство Волині та Галичини, лишається без належної уваги вітчизняних науковців. Під цим кутом зору видається цілком природнім, що українські дослідники зосереджували свою увагу на останніх роках життя Данила Братковського, пов’язаних з його участю в повстанні Семена Палія. Натомість попередня служба Речі Посполитій, участь у діяльності Луцького братства та поетична спадщина лишалися до останнього часу майже невідомими.

Ситуація почала змінюватися на краще 2004 року, коли зусиллями волинських краєзнавців та народних депутатів України в Луцьку перевидано збірку віршів Данила Братковського “Світ, по частинах розглянутий”¹. До складу цього видання також включено короткі дослідження В. Антоновича, М. Максимовича, В. Липинського та В. Доманицького – це практично всі наукові розвідки, присвячені діяльності Братковського, що побачили світ у XIX – XX ст. Крім того, були опубліковані статті сучасних українських науковців О. Бірюліної, В. Пришляка, В. Шевчука та І. Ціборовської-Римарович. У них автори намагалися по-новому оцінити життєвий шлях та творчу спадщину цієї непересічної особистості, проте нових фактів про його життя і діяльність було виявлено небагато.

Знаковою подією став вихід у світ 2012 року статті польського дослідника П. Борека, що має назву “Nowe materiały do biografii Daniela Bratkowskiego”². Опрацювавши значний масив актових книг повітових судів Волинського та Руського воєводств, автор виявив нові матеріали до біографії Данила Братковського, які стосувалися переважно його економічної діяльності і, частково, релігійного життя та родинних стосунків. Проте виявлений матеріал проаналізовано не дуже вдало: стаття сформована у вигляді хроніки життя Братковського без виділення чітких тематичних блоків. Це дещо ускладнює сприйняття тексту, але в цілому дослідження П. Борека є важливим кроком для подальшого вивчення історії православної шляхти Волині взагалі та діяльності Данила Братковського зокрема.

Пошкваллення інтересу до постаті Данила Братковського, яке спостерігалось в період 2004 – 2013 рр., справило суттєвий вплив на суспільно-релігійне життя сучасної Волині. Так, зусиллями голови відновленого православного братства в Луцьку

ку, депутата Верховної Ради Андрія Бондарчука, 2013 року видано збірник “Луцьке Хрестовоздвиженське братство. Історія та відродження”. У ньому, зокрема, приділена увага постаті Данила Братковського – активного члена Луцького братства другої половини XVII – XVIII ст.³ Того ж, 2013 року (27 червня) Помісний Собор Української православної церкви Київського патріархату прийняв рішення “Про канонізацію мученика Данила Братковського, страсотерпця волинського”⁴. Зазначені події свідчать про підвищення інтересу до цієї особи не тільки науковців, а також представників сучасного українського православного духовенства та вірян. Це, у свою чергу, посилює актуальність всебічного наукового дослідження життя та діяльності Данила Братковського, а також його ролі в суспільно-політичному та релігійному житті України другої половини XVII – початку XVIII ст.

У зв’язку з цим слід зазначити, що автор цієї статті тривалий час проводив виявлення документів з історії шляхетських родів Волині другої половини XVII ст. в актових книгах гродського суду Луцького повіту Волинського воєводства. У числі інших знакових осіб того часу нас також цікавила постать Данила Братковського. Результати виявленень засвідчили велику кількість актового матеріалу, що стосувався його особисто та його найближчих родичів. А відтак ми визнали за доцільне провести не одне, а кілька окремих тематичних досліджень, присвячених Данилові Братковському, які б стосувалися його військової служби, політичної, економічної та релігійної діяльності. Запропонована стаття є першим етапом дослідження багатогранної діяльності цієї непересічної людини і має на меті висвітлити участь Братковського у суспільно-релігійному житті Волині останньої третини XVII – початку XVIII ст.

Релігійні та національні цінності в житті та творчості Данила Братковського

Перш, ніж перейти до розгляду окресленої проблеми, варто зауважити, що участь Братковського у суспільно-релігійному житті слід оцінювати з урахуванням особливостей його духовного світу, складовою частиною якого були релігійна, національна, станова та регіональна свідомість. Передусім необхідно пам’ятати, що Данило Братковський належав до шляхти – політичного народу Речі Посполитої, а відтак найвищою чеснотою для себе (принаймні до переходу на бік повстанців Семена Палія) вважав вірність королю⁵. Як шляхтич і громадянин польсько-литовської держави він був носієм польської світської культури, але водночас належав до числа ревних сповідувачів православ’я. Наголошуємо, що саме релігійна свідомість (отождолення себе часткою православного світу) була стрижнем його духовного життя. Водночас епіграми Братковського “Греція” та “Відповідь Греції” дають підстави припустити, що духовний центр православного світу, до якого він себе долучав, автор вбачав не в Москві, яка на той час впевнено перебрала владу над митрополічною столицею в Києві, а в Константинополі⁶.

Цікаво також, що належність до ревних прихильників православ’я практично не вплинула на характер віршів та епіграм Братковського, які мали релігійний характер. Очевидно, це можна частково пояснити тим, що видана книга віршів поета в Кракові пройшла цензуру. Проте характер його поезій наводить нас на думку, що Братковському були притаманні не вузькоконфесійні, а загальнохристиянські цінності. Він часто звертався до теми про сутність гріха, про умови спасіння людської душі, про любов до ближнього, причому автор вирішував ці питання в дусі гуманізму, не пов’язуючи благочестивість людини з належністю її до якоїсь конкретної християнської конфесії. Характерним у цьому випадку є вірш Данила Братковського “Нові палаци”, у якому

автор застерігає сучасників від надмірного захоплення матеріальними благами, закликаючи замість турботи про будівництво кам'яниць і палаців згадати про тих, хто потребує допомоги. З цього приводу він, зокрема, писав:

А чи не краще збудувать шпиталі,
Щоб харч там мали люди постраждалі.
Шпиталь будуєш – палац навіки ти
Зведеш у небі, щоб довічно жити⁷.

Національний стрижень духовного світу Данила Братковського проявляється від значно слабше релігійної і виглядає доволі архаїчно – він, без сумніву, належав до “русинів”, але в той же час зберігав елементи регіональної “волинської” самоідентифікації⁸. Це, однак, не дає підстав заперечувати самодостатності його національної свідомості. Сатиричне зображення національних упереджень в епіграмах “Париж”, “Московське жалування”, “Львів батько” та ін.⁹ дає підстави зробити висновок, що автор цілком усвідомлював окремішність українців (русинів) від поляків (мазурів) та росіян (москви).

Діяльність на захист православ'я та боротьба з унією.

Данило Братковський, як щирий патріот Православної Церкви, ставився різко негативно до унії та уніатів. У цьому полягала специфіка релігійної свідомості певної частини представників православного шляхетства Волині зазначеного періоду. Вони готові були толерувати римо-католиків і протестантів, але уніатів не сприймали принципово. Причина полягала в тому, що на відміну від католиків та протестантів, уніати сповідували майже ідентичну православним духовну та релігійну традицію, дотримуючись при цьому єдності з Римом, проти якої заперечувала православна ієрархія. Тому якщо перехід православних до католицизму чи протестантизму передбачав свідому відмову від віри батьків, то перехід до унії міг відбутися непомітно (часом завдяки заміні на парафії православного священика уніатським), і саме тому активні захисники православ'я вбачали в уніатах найнебезпечніших супротивників.

До числа таких діячів належав також Данило Братковський. Згадане ставлення виявилось передусім у його політичній активності в кінці 70-х – 90-х роках XVII ст. Як відомо, польський король Ян III Собеський докладав чимало зусиль для того, щоб схилити православне суспільство Речі Посполитої до церковної єдності з Римом. Одним із найважливіших заходів у цьому напрямку було скликання 1680 року наради у Любліні між уніатами і православними з метою досягнення порозуміння щодо можливого церковного об'єднання. Проте цей захід не був відповідним чином підготовлений. Зокрема, не було взято до уваги неоднозначне ставлення до ідеї церковної єдності серед православного духовенства і мирян, мали місце розбіжності в підходах до цієї проблеми між унійною ієрархією в Україні та Апостольським Престолом, зрештою, не була узгоджена позиція щодо нарад в Любліні різних представників державної влади Речі Посполитої. Але найважливішою перешкодою для реалізації “нової унії” була опозиція до планів короля Яна III Собеського з боку православного нобілітету Волині, об'єданого навколо братств України і передусім братства Луцького.

Відомо, що король надіслав окреме запрошення луцьким братчикам із проханням взяти участь у люблінській нараді. Цілком зрозуміло, що в тогочасних політичних реаліях вони не могли проігнорувати ініціативу короля. Водночас члени братства за

участю Данила Братковського вжили заходів для недопущення прийняття рішень в Любліні, які б суперечили інтересам Православної Церкви. На згадану зустріч були обрані авторитетні та впливові представники православного шляхетства Волині – житомирський хорунжий князь Вацлав Четвертинський, київський чашник Андрій Гулевич-Піддубецький та сам Данило Братковський – підстолий брацлавський. За їхньою ініціативою 9 грудня 1679 року складена офіційна заява, у якій автори в урочистій формі заявили про намір не вдаватися до жодних угод, які б могли зашкодити Православній Церкві. Документ підписало 32 особи, серед них згадані вище делегати на люблінську нараду, а також інші впливові члени Луцького братства – князі Андрій та Юрій Пузини, Томаш Гуляницький, Олександр Балабан, Федір Ушак-Куликовський та ін¹⁰.

Згадана позиція луцьких братчиків зіграла важливу роль у зриві наради в Любліні, яка відкрилася 26 січня 1680 року. За цих обставин єпископу Львівському Йосифові Шумлянському (одному з прихильників поєднання православної та уніатської “Русі”) лишилося тільки звернутися до присутніх делегатів зі словами: “Вистачить, що ми тим разом зійшлися, привітаємося тим часом, за другим разом поговоримо, а за третім погодимося”¹¹. Пізніше Холмський єпископ Яків Суша у своєму листі до кардинала Нерліо від 19 березня 1680 року підкреслював особливу роль волинського православного нобілітету та братчиків в нейтралізації ініціативи короля під час роботи “Люблінської конференції”¹². Тому ми вважаємо, що Данило Братковський, як один із трьох представників Луцького братства, на нарадах у Любліні, безумовно, зіграв свою роль у цих подіях.

Політичну діяльність, спрямовану на підтримку Православної Церкви Данило Братковський проводив і надалі часи, про що згадував свого часу В. Антонович. За його версією, напередодні сейму 1699 року, скликаного королем Августом II, Данило Братковський разом із житомирським стольником Ремігіяном Суріним об’єднав навколо себе православну шляхту Київського і Волинського воєводства. Спільними зусиллями їм вдалося внести до інструкцій послам на сейм забор’язання домагалися від уряду Речі Посполитої гарантій релігійних прав для православних. Проте сейм не лише не звернув уваги на зазначені вимоги, але навіть прийняв низку рішень, які завдавали суттєвої шкоди Православній Церкві на території Подільського воєводства. Серед них – заборона православним, нарівні з євреями, оселятися для проживання у звільненому від турків Кам’янці, вилучення території Поділля з-під управління Київської митрополії і передача її до Львівської єпархії, тощо. Показовим є те, що зазначені рішення були прийняті за підтримки послів від Київського та Подільського воєводств, які щодо релігійних питань мали зовсім інші доручення. Рішення сейму 1699 року та позиція послів змусили Данила Братковського та Ремігіяна Сурина до продовження боротьби – вони склали заяву з вимогою притягнути до відповідальності послів за невиконання інструкцій, яку підписали 54 представники православного нобілітету Волинського та Київського воєводств. Проте практичних наслідків цей політичний демарш не мав – суспільна думка в шляхетському соціумі польсько-литовської держави була на боці католиків та уніатів, тому ні Братковський, ні Сурина так і не наважилися розпочати судовий процес із цього питання¹³.

Версія В. Антоновича була в головних рисах повторена у пізнішому дослідженні В. Липинського¹⁴ і від початку ХХ ст. не піддавалася переглядові у вітчизняній історіографії. Утім, на нашу думку, роль Данила Братковського у зазначених подіях потребує уточнення. Річ у тім, що головним джерелом для В. Антоновича та В. Липинського у дослідженні ситуації на Волині і Київщині, пов’язаної з сеймовими

рішеннями 1699 року, слугувала “протестація 54-х”, подана до актових книг Овруцького городського суду 22 грудня 1699 року. На нашу думку, існують підстави сумніватися у висновку В. Антоновича, який уважав, що, крім Данила Братковського та Ремігіяна Сурина, серед підписантів згаданої протестації майже не лишилося впливових осіб з числа православного нобілітету Волині та Київщини. Проведені нами дослідження актових книг повітових судів Волинського воєводства другої половини XVII ст. показали, що в числі підписантів “протестації 54-х” достатньо впливові особи все-таки були. Зокрема, багаторічні провізори Луцького братства князь Юрій Пузина та Федір Ушак-Куликовський, а також родичі тодішнього Луцького православного єпископа о. Діонісія Жабокрицького (у минулому – також провізора Луцького братства) Григорій-Бенедикт та Симон Жабокрицькі¹⁵. Тому питання про те, кому саме належала ініціатива внесення “протестації 54-х” – луцьким братчикам чи “тандему Братковський-Сурина” лишається поки що нез’ясованим. Навіть якщо Данило Братковський і не був в числі головних авторів зазначеної протестації, то він у числі інших її підписантів вкотре засвідчив свою принципову політичну позицію та готовність захищати інтереси Православної Церкви.

Слід зазначити, що захист прав православних Данило Братковський реалізовував не тільки у формі заяв і протестацій. Будучи людиною своєї епохи, він для досягнення своїх цілей застосовував також силу, якщо для цього складалася сприятлива ситуація. Так, на початку 1675 року Данило Братковський отримав в посесію маєток Малин у Луцькому повіті Волинського воєводства. У цьому селі знаходилася церква св. Миколая, яка від початку XVII ст. з волі колишніх дідичів маєтку – панів Єло-Малинських – перебувала в унії. Як уже зазначалося вище, Данило Братковський був посесором, тимчасовим володарем Малина, і в цьому статусі не мав права втручатися в релігійне життя місцевої парафії. Однак щира відданість православ’ю не дозволила йому терпіти уніатів у своїх (хай тимчасових) володіннях.

Процес навернення до благочестя малинських вірян Данило Братковський розпочав із матеріальної мотивації місцевого пароха. Як свідчив пізніше у своїй протестації місцевий уніатський священник о. Стефан Львович, його було запрошено на співбесіду, у якій новий посесор маєтку пообіцяв йому “велику нагороду” за перехід до православ’я. Проте о. Львовича не зацікавило матеріальне заохочення і він, посилаючись на волю фундаторів храму, наполягав на законності унії у малинській парафії. Данило Братковський виявився чоловіком гарячим і аж ніяк не схильним до тривалих дискусій із питань віри. 22 березня 1675 року він прибув до церкви, обляяв священника і замкнув її власним замком, заборонивши відправляти богослужіння. Наступного дня до Малина прибув возний у супроводі двох шляхтичів, який підтвердив, що церква дійсно замкнена паном Братковським, а він сам не має наміру її відчиняти для відновлення богослужіння¹⁶. З часом у цю ситуацію змушений був особисто втрутитися адміністратор унійних парафій в Луцько-Острозькій єпархії єпископ Яків Суша, але чим закінчився цей конфлікт, поки невідомо.

Данило Братковський та Луцьке братство

Активна участь Данила Братковського у захисті прав Православної Церкви поєднувалася з дуже непростими стосунками з православним духовенством та Луцьким православним братством, до складу якого він входив. Відомо що у 70-х роках XVII ст. батько Данила Братковського, пан Богдан Братковський, згадувався в числі старших братчиків, що вкотре свідчить про авторитет цієї родини серед православного

нобілітету Волині у згаданий історичний період. Проте, саме з Братковськими на початку 80-х років XVII ст. пов'язана серія скандалів у Луцькому братстві, які засвідчили суперечливі взаємини в його середовищі. Так, 25 травня 1682 року братські старости Томаш Гуляницький та Олександр Ступницький виступили з двома протестаціями проти Богдана і Данила Братковських, які дають можливість окреслити коло проблем, що склалися навколо них.

По-перше, Богдана Братковського звинуватили у зловживанні становищем братського старости. Зокрема зазначалося, що він за час свого провізорства, що хотів те й чинив: відібрав у Луцької братської церкви маєтки, надані їй у вічне володіння, намагався присвоїти братський дзвін, завдав кривди братським ченцям. Про переслідування духовенства протестанти писали в яскравих барвах. За їхньою версією Богдан Братковський ганявся за братським ігуменом о. Леонтієм Рибчинським по цвинтарю, бив його рапірою та називав “песячою бородою”. Подібним чином Братковський влаштував обструкцію також ченцеві о. Килияну, причому останній зазнав нападу прямо в олтарі братської церкви¹⁷.

По-друге, Богдан Братковський був звинувачений у недбалому виконанні своїх обов'язків. Саме за його недоглядом братський монастир спіткало нещастя: була пограбована церква, причому злодії викрали з храму не тільки коштовності, але також особливо шановану святиню – мощі св. Варвари.

По-третє, Богдан Братковський намовив свого сина – Данила Братковського – шкодити Луцькому братству. Як твердили у своїй протестації братчики, саме внаслідок намови батька Данило Братковський зневажив братську святиню: забрав золотий ланцюжок з чудотворного образу Пресвятої Богородиці, який сам же свого часу на його користь пожертвував.

Окремий список претензій Луцьке братство висунуло на адресу самого Данила Братковського, зображаючи його людиною невірноваженою, скандальною і схильною до насильства. У свою чергу, сам Братковський не лишився в боргу і висунув братчикам зустрічні позови. Причому обидві сторони вели полеміку в емоційному стилі, явно вдавалися до перебільшень, тому реконструкцію реальних подій слід робити дуже обережно.

Отже, братчики висунули Данилові Братковському наступні звинувачення:

1. Побиття братського диякона о. Флавіяна Лубіцького – ймовірного родича братського ігумена о. Мелетія Лубіцького. Сталося це 20 лютого 1682 року під час роботи Луцького повітового сеймика. Факт побоїв був засвідчений возним, але згадану подію Данило Братковський у своїх зустрічних позовах не коментував¹⁸.

2. Збройний напад Данила Братковського разом зі своєю челяддю на братський монастир 15 жовтня 1681 року, що мало не призвело до спалення обителі. У версії Данила Братковського ці події виглядали зовсім в іншому ракурсі й нагадували сюжет сучасного трилера. Він стверджував, що пізно ввечері 15 жовтня 1681 року намагався врятувати ченця о. Варлаама Стамшека, якого братський ігумен о. Мелетій Лубіцький замкнув на ніч у підземеллі братського монастиря, де ховали мерців. Намагаючись врятувати нещасного монаха, Братковський пізно ввечері пробрався до обителі, яку вже замкнули. Метою візиту була зустріч з настоятелем, де він мав би умовити його звільнити в'язня. Проте розмова між ними не склалася, і монастирські слуги за наказом ігумена жорстоко побили Братковського. Насамкінець його було зв'язано і кинуто на монастирському подвір'ї. Причому зв'язали Братковського за “татарським звичаєм” – вигнувши тіло дугою, руки заломили за спину і міцно прикріпили мотузками до

ступнів ніг. У такому положенні він пролежав на землі половину холодної осінньої ночі, аж поки невідомий монах не звільнив його. Цікаво, що з цього приводу Данило Братковський скаржився на братчиків Луцькому православному єпископові князю Гедеонові Четвертинському. Проте владики відмовився втручатися в конфлікт під приводом незалежності від нього братського монастиря, який має ставропігіальний статус¹⁹.

3. Написання “пасквілей” на членів Луцького братства і видання їх окремою книгою²⁰. Згаданий закид лишився, на жаль, без коментарів Братковського, але ця інформація є надзвичайно важливою і цікавою. Досі була відома лише одна збірка його віршів, відома під назвою “Світ, по частинах розглянутий”, яка видана в Кракові 1697 року. Протестація братчиків дає нам підстави зробити висновок, що задовго до цієї події (не пізніше 1682 року) його вірші та епіграми були відомі серед волинської шляхти і, понад те, були зібрані в окремому виданні. Однак залишається невідомим, чи були вірші Братковського видані друком, чи йдеться про рукописні збірки.

Отже, на рубежі 1681 – 1682 років між Луцьким братством та родиною Братковських стався великий конфлікт, який розкрив непрості та суперечливі стосунки серед різних груп братчиків. Опонентами Братковських в суді виступили підचाший вілкомирський Дмитро Жабокрицький (майбутній Луцький єпископ), князі Юрій та Андрій Пузини, Ян Баковецький, Олександр Балабан, Олександр Ступницький і Томаш Гуляницький. Виявлені нами документи свідчать, що згадані особи від початку 80-х років і аж до кінця XVII ст. включно контролювали Луцьке братство, виконуючи роль його провізорів. Натомість Братковські (Богдан і Данило) хоча і залишилися братчиками, але надалі вже не згадуються серед його активних членів. Ми не заперечуємо, що за гучною “справою Братковських” міг бути фактичний “переворот” в керівництві Луцького братства, причому за його лаштунками стояли не тільки особисті мотиви. На нашу думку, у згаданому конфлікті важливу роль відіграло різне бачення перспектив економічної діяльності братства, яке виразно виявилось в позиції його офіційного керівництва, з одного боку, і Данила Братковського з іншого.

Вище згадувалося про пограбування братської церкви, яке сталося через дійсний чи уявний недогляд провізора Богдана Братковського. Ця подія поставила Луцьке братство в дуже неприємну ситуацію. Річ у тім, що, згідно з виявленими нами документами, луцькі братчики у своїй економічній діяльності активно співпрацювали з єврейським кагалом. Як правило, пожертвувані братству гроші віддавалися євреям для проведення фінансових чи господарських операцій під 8 – 10% річних. Відомі також факти передачі євреям об’єктів нерухомості під склади і крамниці. Але у випадку з пограбуванням церкви та викраденням мощей саме євреї були звинувачені у згаданому злочині. Пізніше, у XVIII ст. побутував переказ про чудо, яке явила св. Варвара, коли євреї-викрадачі намагалися знищити її мощі, та про справедливе покарання злочинців рішенням каптурового суду у 1674 році. Документи, які були в нашому розпорядженні, змогли лише частково прояснити цю ситуацію. Ми встановили, що конфлікт між євреями та Луцьким братством щодо викрадення святині (якої точно – невідомо) справді існував. 1674 року Дубківський та Заклинівські кагали отримали позови з вимогою видачі двох євреїв-“святокрадців”²¹. Відомо також, що в жовтні 1674 року один із євреїв невстановленого кагалу помер від тортур у Луцькому замку під час допиту в справі пограбування братської церкви, причому тодішній братський ігумен відкинув пропозицію замкового уряду видати тіло небіжчика євреям для поховання²². Проте

рішень каптурового суду щодо цього питання, а також виразних свідчень про чудеса св. Варвари, пов'язаних із цим випадком, виявити покищо не вдалося.

На нашу думку, згадані події можуть стосуватися конфлікту 1681 – 1682 років. Немає сумнівів, що згадана історія не сприяла добросусідським взаєминам між Луцьким братством і луцькими євреями та розвитку їхнього спільного бізнесу. Тому покладання моральної відповідальності на Богдана Братковського за пограбування церкви могло мати на меті пом'якшення неприємного враження про згадані події між братчиками та їхніми діловими партнерами. Крім того, в одній зі своїх протестацій Данило Братковський згадував про конфлікт у братстві, пов'язаний зі своєю незгодою щодо давньої практики віддавати євреям церковні гроші під річні відсотки. Утім з контексту документа випливає, що подібна позиція диктувалася не антисемітизмом Братковського, а передусім осудом практики отримання прибутку від коштів, які мали йти на побожні цілі. Пізніше у книзі “Світ по частинах розглянутий” він опублікував вірш під назвою “Не змішуй духовних речей і світських”, у якому знайшли відгомін його давні суперечки з луцькими братчиками про церковні гроші та їхнє використання. В ньому, зокрема, йшлося:

Неслушно вельми ці речі постали,
Що і духовні, і світські змішались.
Духовні гроші несуть світські торби,
Пан брат з брательком беруть на те взори.
Стоїть-бо Братство не тим, аби брали,
А щоб братове духовним давали.
В усіх брать звичай у світі сьогодні,
Тож рідко, брат щоб давав Братству годно //
Візьмуть із клітки, то птасі пропасти,
З курми у братстві шулік не тримай ти²³.

Останні послуги православ'ю на Волині: “Богородиця Пулганівська” та заповіт Данила Братковського

Останні роки життя Данила Братковського були пов'язані з подіями, що розгорталися на землях козацької України. На думку В. Липинського, саме неможливість легального захисту православ'я в Речі Посполитій, що стало очевидно після згаданого вище сейму 1699 року, змусило Братковського разом із родиною покинути Волинь і виїхати до Львова. У цей час він установив контакти з гетьманом Іваном Мазепою, з яким, за свідченням козацького літописця Самійла Величка, був здавна знайомий, пов'язуючи його ім'я з можливістю визволення українського народу на Правобережній Україні. Пізніше була участь у козацько-селянському повстанні під проводом Семена Палія, яка закінчилася для Данила Братковського трагічно – полонем, судом і мученицькою смертю в Луцьку 16 листопада 1702 року²⁴.

Проте є всі підстави припускати, що навіть у цей час Данило Братковський не поривав зв'язків із православною Волиною. У своєму заповіті, складеному за три дні перед стратою, він згадав про поїздку до гетьмана Івана Мазепи, подробиці та мета якої досі до кінця не з'ясовані. Але на порозі вічності політичні мотиви його контактів із лівобережним гетьманом уже не мали значення для Братковського. У цей час для нього стала важливішою інша мета поїздки, яка була пов'язана з релігійним життям православного населення Волині. Йшлося про плани видання в Києві (за фінансовою допомогою гетьмана) книги про чудеса образу “Богородиці Пулганівської”, яка з се-

редини XVII ст. була однією з найшанованіших святинь для православних вірних Луцького повіту. І саме це він вважав за необхідне згадати у своєму заповіті. Можливо, остаточним примиренням із Луцьким братством було прохання Братковського про поховання його при церкві братського монастиря, а останнім актом примирення з власним сумлінням – доручення винагородити селянина, якого він колись скривдив²⁵. Важливим для Данила Братковського було також усвідомлення власної жертви, про що він записав цілком виразно: "...з ревності дому Бога мого, для захисту святого православ'я смерть прийняти мушу"²⁶. На нашу думку, автор тестаменту був щирим у своїх словах. Про це свідчить його життєвий шлях, у якому служіння Православній Церкві займало дійсно важливе місце. Про те, що Братковський був готовий до подібної жертви, запевняє також його вірш під назвою "За що вилити кров", який може бути панегіриком самому авторові. У ньому, зокрема, йдеться:

Рицарі Божі кров небу зливають,
Рицарі Божі за кров небо мають.
Рицарі світу земну беруть славу:
Чи для вакансій, чи взяти булаву.
Гойним потоком кров власну зливають,
Тут за свою кров плаци відбирають //
А хто за церкву, за віру в потребі
Кров проливає, бере плац у небі²⁷.

Висновки

Отже, Данило Братковський відіграв видатну роль в історії Православної Церкви на Волині другої половини XVII – початку XVIII ст. Він, як чоловік активний і темпераментний, до того ще й освічений та наділений літературним талантом, щиро намагався підтримати православ'я в різних сферах своєї діяльності – на сеймиках, під час "Люблінської наради", безпосередньо в маетках, які перебували в його володінні. Уживав він також заходів для прослави чудотворного образу "Богородиці Пулганівської", а у своїх віршах порушував питання про оздоровлення ситуації в середовищі православних братств.

У той же час Данило Братковський лишався представником своєї доби та свого суспільного стану з усіма їхніми вадами і суперечностями. Так, виступаючи проти насильств щодо православних, він водночас не вагаючись вдавався до насильства стосовно уніатів. Наголошуючи у своїх віршах на необхідності підтримки світськими братчиками свого духовенства Братковський водночас міг собі дозволити публічно бити братського диякона. Боротьба з негараздами в Луцькому братстві також велася ним в неоднозначний спосіб – навряд чи можна було напоумити його членів поширенням "пасквілей", у яких братчики висміювалися автором. Утім, подібні свідчення не "очорнюють" образ Данила Братковського, а скоріше наповнюють його портрет життєвими барвами і дають можливість побачити в образі історичного діяча реальну людину з живими рисами, притаманними її часові.

¹ Братковський Данило. Світ, по частинах розглянутий. – Луцьк, 2004. – 464 с.

² Borek P. Nowe materiały do biografii Daniela Bratkowskiego // Od Kijowa do Rzymu. Z dziejów stosunków Rzeczypospolitej ze Stolicą Apostolską i Ukrainą. – Białystok, 2012. – С. 1103-1118.

³ Див. Бірюліна О. Волинський шляхтич і український поет Данило Братковський // Луцьке Хрестовоздвиженське братство. Історія та відродження. – Луцьк, 2013. – С. 93-102.

⁴ Канонізація св. муч. Данила Братковського. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.cerkva.info/ru/pomestnysobor/3631-sv-danylo.html>

⁵ Див. епіграму “Автор до себе” (Author do siebie) за виданням: Братковський Данило. Світ, по частинах розглянутий... – С. 47.

⁶ Там само. – С. 247.

⁷ Там само. – С. 225.

⁸ Там само. – С.173.

⁹ Там само. – С. 55, 225, 259.

¹⁰ Архив Юго-Западной России, издаваемый Временной комиссией для разбора древних актов, височайше учрежденной при Киевском, Подольском и Волынском генераль-губернаторе: [в 8 част.] (далі – Архивъ ЮЗР).. – Ч. I. – Т. IV. – К., 1871. – С. 32-34.

¹¹ Великий А. З літопису християнської України: в 9 кн. – Рим-Львів, 2000. – Кн. V: XVII ст. – С. 238.

¹² Monumenta ucrainae historica. – Vol. IV. – Romae, 1967. – P. 91.

¹³ Антонович В. Даниил Братковский // Братковський Данило. Світ, по частинах розглянутий. – Луцькі, 2004. – С. 391-392.

¹⁴ Липинський В. Данило Братковський – суспільний діяч і письменник кінця XVII століття // Братковський Данило. Світ, по частинах розглянутий. – Луцьк, 2004. – С. 404-405.

¹⁵ Архивъ ЮЗР. – Ч. 4. – Т. I. – К., 1867. – С. 346-348.

¹⁶ ЦДІАК України. – Ф. 25. – Оп. 1. – Спр. 347. – Арк. 413зв.-416зв.

¹⁷ Там само. – Спр. 377. – Арк. 787зв.-788.

¹⁸ Там само. – Арк. 294зв.-295.

¹⁹ Там само. – Арк. 410-413зв.

²⁰ Там само. – Арк. 294зв.

²¹ Там само. – Спр. 346. – Арк. 769-770.

²² Там само. – Арк. 352-352зв.

²³ Братковський Д. Світ, по частинах розглянутий... – С. 351-352.

²⁴ Липинський В. Данило Братковський – суспільний діяч і письменник... – С. 406-411.

²⁵ Братковський Д. Світ, по частинах розглянутий... – С. 379.

²⁶ Там само.

²⁷ Там само. – С. 345-346.

Михайло Довбищенко.

Данило Братковський у суспільно-релігійному житті Волині останньої третини XVII – XVIII ст.

Стаття присвячена участі Данила Братковського в суспільно-релігійному житті Волині кінця XVII – XVIII ст. Висвітлена його роль у сеймовій боротьбі української шляхти за права Православної Церкви, відзначено особистий внесок цього діяча у протистоянні з уніатами. Проаналізована неоднозначна роль родини Братковських в історії Луцького братства. Окремо досліджена специфіка релігійної та національної свідомості Данила Братковського на основі його поетичної творчості.

Mykhaylo Dovbyshchenko.

Danylo Bratkovskyy in the social and religious life of Volyn in the last third of the XVII – XVIII-th centuries.

The article is dedicated to Danylo Bratkovskyy's participation in the social and religious life of Volyn in the end of XVII – XVIII-th centuries. His role in the sejm fight of the Ukrainian gentry for the rights of the Orthodox Church is highlighted; the contribution of this figure in the opposition to the Uniates is marked. The ambiguous role of the Bratkovskyy 's family in the history of the Lutsk fraternity is analyzed. Separately the specificity of the religious and national identity of Danylo Bratkovskyy based on his poetry is investigated.